

ІСТОРИЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИКРАС У МІФОЛОГІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИ

Сібрук А.В.,

Національний авіаційний університет,
доцент кафедри української мови та культури

Литвинська С.В.,

Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри української мови та культури

Добровольська Л.А.,

Національний авіаційний університет,
старший викладач кафедри української мови та культури

Оксамитна Л.Б.,

Національний авіаційний університет,
викладач кафедри української мови та культури

RESEARCH OF JEWELERY IN MYTHOLOGY AND FOLKLORE

Sibruk A.,

National Aviation University
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Culture

Lytvynska S.,

National Aviation University
Head of the Department of Ukrainian Language and Culture

Dobrovolska S.

National Aviation University
Senior Lecturer of Ukrainian Language and Culture

Oksamytna L.B.

Lecturer of Ukrainian Language and Culture

Анотація

Стаття присвячена історії дослідження українських прикрас. Народні прикраси як невід’ємна частина декоративно-прикладного та ужиткового мистецтва – це важливий компонент вбрання, який супроводжує людину впродовж усього життя, тому становить джерело цінної інформації про побут, етичні норми та естетичні вподобання.

Abstract

The article is devoted to the history of the study of Ukrainian jewelries. Folk jewelry as an integral part of decorative and applied arts is an important component of clothing that accompanies a person throughout life, so it is a source of valuable information about life, ethical standards and aesthetic preferences.

Ключові слова: українські прикраси, вбрання, оберег.

Keywords: Ukrainian jewelry, clothes, amulet.

Прикраси – одні з найархаїчніших елементів, що належали людству. В процесі свого розвитку вони набули глибокого змісту і значення. У своїй початковій функції первісні оздоби відігравали роль, спрямовану на задоволення обрядових та календарних дійств. Згодом стали носіями складної мови знаків і символів, за допомогою яких людина уявляла оточуючий світ. Прикраси несли оберегову та естетичну функції, були матеріальним проявом емоційного життя людини, показником приналежності до відповідного соціального класу.

Проте, при дослідженні прикрас зазвичай акцентується на їх вивченні, як окремого виду мистецтва та невід’ємного компоненту одягу. Мало уваги приділяється вивченню мети, з якою прикраси використовуються у фольклорних текстах. Це переконливо засвідчує важливість і необхідність дослідження ролі прикрас у фольклорних текстах. Також мало уваги приділяється історичним модифікаціям прикрас. Вони мали велике значення у житті наших предків ще з доби палеоліту. Проте, їх семантика та зовнішній

вигляд змінювалися, тому необхідним є дослідження основних видів жіночих та чоловічих оздоб на різних етапах розвитку людства. Отже, вибрана тема є науково актуальною.

Крім того, прикраси займають важливе місце у сучасному житті суспільства. У народі і досі побутують вірування, пов'язані з прикрасами та правилами їх побутування. У сучасних збірках фольклору зустрічаємо прислів'я та приказки, загадки, казки, пісні, в яких з певною метою згадуються прикраси. У сучасному суспільстві є велика кількість прикрас, що означають приналежність до певної групи (християнські хрестики, сатанинські значки, атрибути металістів...). І на сьогоднішній день актуальним залишається обряд обміну обручками під час весілля. У школі дівчата обмінюються фенічками, що є наслідуванням старого обряду „кумлення”. Останнім часом прикрасами стали і такі необхідні елементи повсякденного життя сучасної людини як годинник та мобільний телефон, що різноманітно прикрашаються і стають показником майнового статусу особистості.

Для того, щоб розібратися у сучасному значенні цих прикрас та правилах їх побутування, потрібно добре орієнтуватися в історичних модифікаціях цих видів оздоб та первісному значенні.

Прикраси, їх значення у побуті, декоративно-прикладному та ужитковому мистецтві, міфології та фольклорі зацікавило багатьох дослідників протягом останніх двох століть. Особливого сенсу набувають ці розвідки для мистецтвознавців. Найбільш концептуально вагомим дослідження належать Е. Тайлору, Дж. Фрезеру, Г. Стратоновичу, В. Балушку, В. Давидюку, Г. Масловій, В. Фісуну, Ф. Дарманському, З. Болтаровичу, В. Єр'оміній та Г. Врочинській.

Е. Тайлор та Дж. Фрезер досліджували первісне значення прикрас, наголошували на їх магичному значенні. Описали значення прикрас у поховальному обряді, зазначаючи, що біля покійника обов'язково клали цінні золоті або срібні прикраси. Чим багатшою та поважнішою була людина, тим більше прикрас фігурувало у похованні [1, 2]. Г. Стратанович розглянув

прикраси як набір фетишів у формі амулетів-оберегів, або, як він їх називає, чудодійних помічників. До фетишів він відносив всі види прикрас „від камінчика до натільного хреста” [3, 49].

Професор Хведір Вовк дотримувався думки, що різноманітні оздоби належали до одягу верхньої половини тіла. Найбільшої уваги дослідник приділив стрічкам та квіткам, бо вони є найрозповсюдженішими по всій території України, описуючи, в який спосіб їх носили у різних куточках нашої батьківщини. Цікавим є запропонований науковцем поділ сережок на два основні види – сережки для великоруських жінок та сережки для українок. Також дослідник ґрунтовно дослідив шийні прикраси українок, описуючи різні їх види та способи виробництва [4].

Ф. Дарманський зосередив увагу на використанні хрестика як амулета, доводячи, що ця традиція набагато давніша від християнської, бо хрест шанували у багатьох релігійних обрядах стародавнього світу ще за десятки віків до виникнення християнства. Вчений схилився до думки, що „знак хреста бере свій початок відтоді, як первісна людина навчилася добувати вогонь тертям двох навхрест складених палиць. Зображення хреста знаходять на знаряддях праці, на посуді, які виготовлені три – чотири тисячі років тому. Хрест як амулет носили арамейські воїни, ассірійські та єгипетські царі” [5, 16]. Переконаливою є думка щодо магічності хреста, який захищав людину від хвороб та нещасних випадків. Саме тому, на свійських тварин також вішали хрести. Також дослідник описав традицію побутування персня і довів, що цей звичай дуже давній. Носили цю прикрасу тільки чоловіки – вожді, полководці, жерці. Потім право носити персні перейшло до царів, імператорів, князів, вельмож. Є наголошення на тому, що персні використовували як печатки, якими скріплювали листи та накази. Цей звичай зародився у Єгипті, згодом прийшов до Вавілонії, Ассирії, Ізраїлю, Персії, а пізніше – до європейців: римлян, греків та інших. Саме тому, на думку вченого, перстень набув символу влади.

З. Болтарович подала лікувальні рецепти та ворожіння, пов'язані з одяганням прикрас та водою, що побутували у давніх слов'ян. І прийшла до такого висновку: використання прикрас у магії пов'язане з побажаннями здоров'я, багатства та кохання [6].

В. Овсійчук у книзі „Українське мистецтво 14 – першої половини 17 століття” розглянув особливості побутування дрібної пластики – нагрудних ікон, хрестів, печаток. Говорячи про те, що призначення цих робіт було різноманітним і визначалося розмаїтістю виконання. Він доводить, що мистецтво 14 – 17 століть принесло великі зміни у декоративно-прикладне мистецтво, львівські і київські майстри славилися далеко за межами України. Основними техніками обробки золота були: емалювання, різьблення, шліфування, інкрустація, оздобленням коштовним камінням [7].

Найгрунтовнішим виданням останніх років є „Історія української культури” у п'яти томах за редакцією П.П. Толочка, де подана повна характеристика прикрас, технологій їх виробництва та призначення від доби палеоліту до новітніх часів, ілюстрації знахідок та повне їх описання, прикладом яких є легендарна Скіфська пектораль. Різноманітні типи декоративних виробів, знайдені на 23 стоянках, детально описані. У книзі присутні описання поховань, надзвичайно важливі при дослідженні семантики прикрас [8].

Г. Маслова звернула увагу на значення обручки, сережок та шийних прикрас (вироби з бісеру, гайтани, намисто, бурштин) у весільному обряді й наголосила на тому, що в матеріалах, які описують весілля мало уваги приділяється прикрасам. Дослідниця зауважила, що побутували різні традиції обміну обручками. Навела приклад гуцульського весілля, де батьки подають обручки на калачах і вказала на те, що обмін обручками на заручинах є важливішим від обміну обручками на весіллі, бо цей обряд набагато давніший від церковного. Збираючи матеріали першої половини дев'ятнадцятого століття, Г. Маслова прийшла до висновку, що перстень міг слугувати амулетом, який підвішували разом з образком і хрестиком до шнурка [9].

Важливими є спостереження щодо часових заборон використання прикрас під час весілля, прикраси одягалися тільки після вінчання. Побутував звичай, за яким нареченій заборонялося одягати прикраси під час вінчання і в коморі, бо, за віруваннями, це могло принести нещастя. За народними звичаями наречена повинна бути чистою і незахищеною, тобто, без прикрас. У цей же час, були і виключення. Одним з них є одягання обручки під час вінчання. Ще наречена тримала монету під лівою груддю, це захищало її від злого ока.

Дослідниця звернула увагу і на елементи одягу інших учасників весілля та зауважила, що свати прикрашали шапки квітками, дружка нареченої одягав вінок з рути та барвінку, коровайниці прикрашали голову барвінком. Звернуто увагу і на естетичну цінність прикрас, на основні локальні відмінності. Наприклад, особливістю гуцульського намиста було те, що до нього включалися бубенці, на Півночі шийні прикраси нерідко виготовлялися з тканини.

Г. Врочинська у монографії „Українські народні жіночі прикраси” подала класифікацію прикрас за матеріалом, з якого вони виготовлялися, виділяючи три основні групи:

1. Прикраси з рослин, тканин, пір'я, що виготовлялися дівчиною власноруч у домашніх умовах;
2. Прикраси з кольорових каменів, скла та бісеру;
3. Прикраси з кольорових металів.

Дослідниця наголосила на великому естетичному значенні цих художніх виробів, для виготовлення яких використовувалися різні за характером матеріали, і які мали спільне функціональне навантаження. Вона виділила прикраси як окремий і дуже вагомий вид народного мистецтва, що є невіддільним компонентом вбрання, атрибутом обрядів та звичаїв [10].

Таким чином, прикраси розглядаються переважно в аспекті декоративно-прикладного мистецтва. Їх значення у фольклорі та міфології майже не досліджене і потребує подальших та глибших досліджень. У процесі

дослідження було виявлено, що прикраси займали і займають досі важливе місце у повсякденному житті, обрядах та віруваннях. Вже за часів палеоліту людина відчувала тісніші зв'язки з силами природи. Наші пращури задобрювали богів, зверталися до них з магічними заклинаннями, приносили їм жертви. Людина відчувала потребу у матеріалізованих захисниках – оберегах. З давніх-давен основною функцією прикрас була обрядово-магічна.

Важко надати перевагу певній класифікації прикрас. Основною причиною цього є регіональні відмінності. За основу класифікації можна брати стать, вік, регіон побутування, призначення... Найчастіше виділяють три види прикрас – вушні, шийні, нагрудні. Проте ця класифікація випускає найбільш популярну прикрасу серед населення і в наш час – обручку, перстень. Виділяють також і речі, які можна віднести, як до прикрас, так і до елементів одягу (пояс, вінок...). Найпоширенішими прикрасами серед населення України були і залишаються сережки, намисто, перстень, дукати, хрести (питання про те, чи є хрест прикрасою також залишається спірним, так як це культовий предмет).

Список використаної літератури

1. Тайлор Э. Б. Первобытная культура: перевод с английского. – М.: Политиздат., 1989. – 573 с.
2. Фрэзер Д. Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.
3. Стратанович Г. Г. Народные верования населения Индокитая. - М., 1978. – 256 с.
4. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с., іл.
5. Дарманський П. Ф. Нове життя – нові обряди. - К.: Політвидав України, 1984. – 88 с.
6. Болдарович З. Є. Народна медицина українців. – К.: Наукова думка, 1990. – 230 с.

7. Овсійчук В. А. Українське мистецтво 16 – перш. пол. 17 століття. - К., 1985. – 175 с.

8. Історія української культури у п'яти томах. / Ред. колегія П. П. Толочко, Д. Н. Козак, Р. С. Орлов. - К.: Наукова думка, 2001.– т.1 – 1134 с.

9. Маслова Г. С. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах 19 – нач. 20 в. - М.: Наука, 1984. – 212 с.

10. Врочинська Г. В. Наподні жіночі прикраси на Україні 19 – 20 ст. Автореферат на здобуття наукового ступеня. – Л.: 1994. – 16 с.